

A bécsi bölcsészkar egykori ősnymtatványai Gyulafehérvárott

KULCSÁR PÉTER

Amikor kerek harminc évvel ezelőtt, 1959-ben az a szerencse ért, hogy néhány hetet a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárban tölthettem, 565 ősnymtatványt vehettem kézbe. A sebtében fölrott provizórikus lista később aztán a szegedi Egyetemi Könyvtár kiadásában nyomtatásban is megjelent, 1965-ben, akkor, amikor már bizonyossá vált, hogy a tüzetesebb tanulmányozáshoz szükséges fotók sohasem fognak megérkezni, és a visszatérésre sem nyílik egyhamar lehetőség.¹ Ez az 565 mű egytől egyig Batthyány Ignác szerzeménye. Az alapításhoz képest többlettel nem kell számolnunk, mert a nagy reményekkel indult fundáció a nemzeti művelődés számára úgyszólván kárba veszett, későbbi gyarapodása egészen jelentéktelen. Batthyány Ignácnak már nem volt módjában gondoskodni a továbbfejlesztésről, illetve az ahhoz szükséges pénzügyi alapok lefektetéséről, részint, mivel a felállítással járó kiadások anyagi erőit túlon túl is igénybe vették, részint, mivel az alapítólevél kiállítását alig három hónappal élte túl. Utódai az egyházmegye kormányzásával járó gondok közepette, anyagiak, hozzáértés vagy kellő ügyszeretet híján nem pótolták e hiányosságot, és bár néhány érdemes követője – Szepesy Ignác, Fogarassy Mihály, Lönhárt Ferenc és mások – jóvoltából szaporodott is a könyvtár jó néhány ezer kötettel, a kezdeti 18000-ról máig 63000-re, ez sem az eredeti állomány történeti becstét nem növelte (lévén csakis újabb keletű kiadványokról szó), sem a közművelődés céljára nem tette alkalmassá az intézményt. A Batthyány-könyvtár így hallatlan értékű könyvmúzeum maradt, és ma is a kezdeti szándékot és lehetőséget mutatja. Annak van nyoma, hogy a nehezebb időkben – főleg az 1930-as években – jó néhány kötet eladásra került.² Hollétükről csak a véletlen jóvoltából

---

1 Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyányanae. Ed. PETRUS KULCSÁR. Szeged, 1965.

2 VARJÚ ELEMÉR alább (a 3. jegyzetben) id. munkájában (1899. 231.) 550 kötetre becsülte az állományt. Az 1989-es World of Learning 609 ősnymtatványról tesz jelentést. Eszerint úgy látszik, hogy az utóbbi időben az intézmény életében örvendetes fellendülés következett be. A helyszínen készített jegyzeteim szerinti az 1951-ben történt államosítástól 1959-ig egyetlen kötet sem került ki a könyvtárból, annál kevésbé, mert be sem eresztettek senkit. Az előző években viszont rendszeresen folyt az eladás. Az irattárban megtaláltam Majláth püspök egy levelét, amely a Thuróczy-krónika egyik példányának értékesítéséről szól (500 pengő értékben). Egy másik, 1930 körül kelt levél 100 ezer pengő, könyveladásból származó bevételről beszél. Egy harmadikban a püspök kijelenti, hogy a többi ősnymtatvány eladását egyelőre nem engedheti meg.

szerezhettünk tudomást. Az irodalomban 54 régen meglevő, ma már hiányzó kötetre találtam utalást. Ezek jegyzékét szintén közöltem az említett lajstrom függelékében.

A szóbanforgó ősnymtatvány-gyűjtemény az alapító püspök tudós buzgalmának köszönhetően köztudottan és kétségkívül európai színvonalú és érdekű. Az egyes kötetek provenienciája Erdélyen és a Felvidéken kívül Bécsből kezdve Rómán és Heidelberggen keresztül Maastrichtig terjed. Az egykori tulajdonosok között nemcsak Apafi Mihályt és Henckel Jánost találjuk meg, hanem Christian Woogot, Hartmann Schedelt, Johann Tritheimet és a nemzetközi humanista kultúra számos más reprezentánsát is.

Hosszú sort foglalnak a Bécsből elszármazott nyomtatványok. Gyakran bukkannak elő az ottani Szent Jeromos ferencrendű konvent, a jezsuita kollégium, a Szent Dorottya ágostonos kolostor, a Szent Theobald és Bernardin nevére szentelt karmelita zárda possesszorbejegyzései, és ismert bécsi nevek ötlenek az olvasó szemébe: Leonhard Alantsee, Adam Berndt, Johann Fabri, Christoph Pirckhaimer és hasonlók. E könyvek Erdélybe vezető útja egyenes és belátható. Ismeretes, hogy Batthyány rögtön püspöki kinevezésének kézhezvétele után, 1780 augusztusában megbízta a bécsi érseki szemináriumban erdélyi ösztöndíjasként tanuló Dániel Imrét, hogy számára könyvtári és levéltári anyagot gyűjtsön, másolatokat készítsen. Diplomatikai és kodikológiai tanulmányokra biztatta őt. Dániel a későbbi évek folyamán beutazta Ausztriát, Felső-Itáliát, és lebonyolította ura könyvvásárlási ügyeit. Egészen nyilvánvaló, hogy az említett bécsi könyvanyag egy része az ő buzgólkodása nyomán került a püspök tulajdonába, csakúgy, mint jó néhány kötet főleg Alsó-, kisebb részben Felső-Ausztria, valamint Stájerország, Krajna, Lombardia (Passau, Klosterneuburg, Mariazell, Enzersdorf, Krainburg, Gleink, Wienerneustadt stb.) könyvtáraiból.³

Azonban a legnagyobb szám a bécsi egyetem hajdan volt filozófiai fakultásának nevével jegyzett kötetekre esik, melyek csaknem egyöntetűen a *facultatis philosophicae viennae 1686* bejegyzést viselik magukon, mégpedig ugyanazon kéztől. A bécsi bölcsészkar a kötetek provenienciáját tekintve minden egyéb, többek között minden magyarországi és erdélyi intézményt fölülmúl. Pusztán e bejegyzés 12 címlapra került rá. További 12 mű egykor az egyetem tanáraitól jutott az intézményre, és az ő nevük mellé szintén odaírták a fakultását is. (Egy–egy kötetet adományozott vagy hagyományozott Andreas von Potenprunn, Johann Goldperger, Johann Tröster, Konrad Celtis, és egy 8 darabból álló kolligátumot Martin Prunnauer.) Úgy

---

³ Batthyány életrajzát, a Batthyáneum keletkezésének történetét, az állományt áttekinti és értékeli, a kéziratokról és a korai nyomtatványokról leírást közöl VARJÚ ELEMÉR: A gyulafehérvári Batthyány-könyvtár. 1–7 [= 8]. közlemény. = Magyar Könyvszemle 1899–1901.

hiszem, joggal tételezhető fel, hogy az a 12 további kötet, amelyben a filozófiai kar bejegyzése nincsen benne, pontosabban ma nem látható, de hajdan ugyancsak valamelyik bécsi professzor tulajdonában volt, hasonlóképpen a filozófiai fakultáson keresztül jutott Batthyány püspökhöz. A gyulafehérvári gyűjteményben van tehát még másik 3 kötet Konrad Celtis nevével, négy tulajdonosa Briccius de Cilia volt, kettő Johann Kaltenmarckter, egy – egy darab származik Philipp Gundel, Nikolaus von Kreuznach és Pankraz Rorbeck egykori bibliotékájából. Mindössze tehát 29 kötetről, illetve 36 műről állítható inkább több, mint kevesebb bizonyossággal, hogy a bécsi egyetem filozófiai fakultásáról származott el Erdélybe.⁴ Ha tekintetbe vesszük, hogy a Batthyáneum állományának több mint a felét az új tulajdonos újrakötötte, megsemmisítve ezáltal a régi possesszorokra utaló jeleket, akkor bizvást mondhatom, hogy a szóban forgó inkunábulumgyűjtemény törzsét ez az állományrész képezi.

E dolog annál is feltűnőbb, mert maga a bécsi Egyetemi Könyvtár ma elenyésző számban mutathat fel ilyen provenienciájú ősnymtatványt. A filozófiai fakultás 1686-os szignatúrája mindössze 6 kötetben található meg. E 6 kötet közül azonban 2 később került vissza az egyetem birtokába, mert 1774 táján Marinus Wilffing kezében volt. E haton kívül egyetlen kötet származik Konrad Celtis tulajdonából, de ez sem kerülhetett ide közvetlen úton, mert 1698-ban a bécsi jezsuitáké volt, és nem a karé. A fakultás többi régi tanárának nevével egyáltalán nem találkozunk.⁵ Ezt azzal magyarázzák, hogy a bölcsészkar könyvtár a 18. század végén igen gyengécske volt.⁶ Kérdés csak az, hogy miért. Alighanem azért, mert vastagabb része addigra már Erdélybe került.

A beírt személynevek ma is könnyen olvashatók. A filozófiai fakultás bejegyzését azonban – láthatóan a megsemmisítés szándékával – egy kacsaringós, olajos festésű mélyfekete bélyegzővel keresztülnyomtatták, még-

---

⁴ Az említett ősnymtatványokat ld. id. katalógusomban 4, 39, 53, 124, 131, 146, 157, 173, 193, 196, 234–237, 252, 273, 278, 280, 288, 291, 334, 356, 360, 420, 421, 434, 450, 507, 516, 527, 528, 536, 538. A-4, A-17, A-30. szám alatt; vö. még B-1b. sz. A gyulafehérvárihoz képest elenyésző számú, 8 kötet került valamilyen úton a Nationalbibliothek állományába. Jelzeteik: 9.A.17, 12.A.2., 22.B.2., 23.B.8., 15.A.2., 11.A.21., 9.F.17., 21.C.10. Ezt Németh István szíves tájékoztatásából tudom.

⁵ HUGO ALKER: *Katalog der Inkunabeln der Universitätsbibliothek Wien*. Wien 1958. *Biblos-Schriften*, Bd. 20. Nr. 99, 127, 245, 509, 523, 530, 567. Itt jegyzem meg, hogy a 127. számú kötetnél írt 1696-os évszám egész biztosan elírás, mint ahogy a gyulafehérvári 356. számú Macrobius-kötetnél tévedésből én is 1606-ot írtam. 1686-ban, úgy látszik, újra leltározták az egész állományt, és ekkor látták el a fakultás valamennyi kötetét egységes tulajdonjelzéssel. A korábbi keletű bejegyzések természetesen más kéztől valók, és nem a szabványszöveget mondják: *libraria facultatis artium* a 15. század végétől; *facultas artistarum* 1481-ből; *facultas artium* a 15. sz. utoljára és 1471-ből is. Jellemző azonban a kis kezdőbetű.

⁶ HUGO ALKER: *Die Universitäts-Bibliothek Wien*. 3. Aufl. Wien 1957. 10–11.

pedig olyan erősen, hogy az alatta levő írást sokszor alig lehet kibetűzni.⁷ Efféle erőszakos beavatkozás nyoma csakis a filozófiai fakultás tulajdonát jelző gyulafehérvári sorokon látható, a Batthyáneum egyetlen más kötetében sincs efféle, nincs azokban sem, amelyek bécsi professzortól származnak ugyan, de a kar nevét nem tüntetik fel, és nincs azokon sem, amelyek Bécsben maradtak. Kizárt dolog tehát, hogy e bélyegzőt akár az egyetemen, akár Gyulafehérvárott használta volna valaki. A radikális törlés egyértelműen a kar tulajdonjogát akarta elrejtetni. Nem szenved kétséget, hogy e kötetek egyetlen forrásból (mármint közbülső forrásból) származnak, onnan, ahol e csúf bélyegző munkálkodott.

A Batthyáneum alapítólevele 1798-ban kelt, de az idevezető út néhány évtizeddel korábban vette kezdetét. A majdani erdélyi püspök már római tanulmányai idején, az 1760-as évek első felében kódexeket vásárolt. (Meg is van mind a 22.) Hazatérte után Egerbe került nagyprépostnak a tudós és agilis tudományszervező Esterházy Károly püspök mellé, aki székhelyén bibliotékát, csillagdat alapított, egyetemet próbált létrehozni. Példája nyilván serkentően hatott Batthyányra, aki maga is hasonló terveket dédelgett. Miután 1780. június 28-án megkapta az erdélyi püspökséget, azonnal óriási hévvel vetette bele magát a gyűjtőmunkába. Mint az imént mondtam, már néhány hét múlva ágense is volt Bécsben.

Ez a Dániel Imre ütötte nyélbe a legnagyobb szabású vásárt, a rendkívüli értékű Migazzi-könyvtár megvételét. Ennek idejét a régebbi irodalom (C. Wolfsgruber és Varjú Elemér nyomán) 1786-ra tette, 8 000 kötetről és 40 ezer forintos vételárról beszélt. A könyvtár eladásának indoka az lett volna, hogy Migazzi Kristófit, aki 1761 óta egy személyben viselte a bécsi érsekséget és a váci adminisztrátorságot, II. József 1786 februárjában megfosztotta a váci javadalomtól; ez súlyos csapást mért rá, és magánvagyonra nem lévén, ingóságai egy részét kénytelen volt áruba bocsátani. Így került sor a könyvtárra is. Nos, Migazzi és József császár viszonyára mindjárt visszatérek. Ami azonban a könyvtár eladásának a dolgát illeti, ez a verzió nem állja meg a helyét. Jakó Zsigmond kutatásaiból ugyanis ma már bizonyosan tudjuk, hogy Batthyány a vétel lehetőségéről már 1781 júniusában értesült, az ügynek tehát a váci javadalom elvesztéséhez semmi köze sincsen. Az üzlet azon nyomban létrejött, és a könyvek túlnyomó többsége (51 ládában) 1782 júliusában már meg is érkezett Szebenbe. (Tudnivaló ugyanis, hogy a püspök akkor még ott akarta felállítani a nagyra látó kulturális intézményt.) A szerződésben rögzített vételár *testvérek között* 12 ezer forintot tett ki.⁸ Nem elhanyagolható körülmény, hogy Migazzi a becs-

⁷ E tényt VARJÚ is észrevételezi, i. m. 1899. 223.

⁸ A könyvtár eladásának dolgával VARJÚ mellett Migazzi életrője, CÖLLESTIN WOLFSGRUBER is foglalkozik (Christoph Anton Kardinal Migazzi Fürsterzbischof

léssel 1781 őszén a tekintélyes exjezsuita bibliográfus, a Theresianum tanárát, Michael Denist bízta meg, aki akkor a Theresianumban elhelyezett Garelli-könyvtár igazgatója volt. Ez alkalommal elkészült a gyűjtemény 3 főlíó-kötetes részletező leltárkatalógusa is, melyet Jakó az 1960-as évek legelején a gyulafehérvári kéziratárban megtalált. Kár, hogy a darabszámot nem tudatja. (Az 51 ládára, a 12 ezer forintra és a 3 kötetre tekintve a fentebb mondott 8000-es szám akár jó is lehet.)

Bécsi eredetű, bizonyos tekintetben egységes, nagyobb volumenű könyvanyag – mint ezt Varjú is megállapítja – csak ez alkalommal kerülhetett Batthyány Ignác birtokába. A többi ausztriai vásárlás legfeljebb egyes darabokat hozhatott, az egy tagban bekebelezett más kollekciók pedig, mint Dobai Székely Sámuelé, a lőcsei, meg a bártfai egyházé, a szepesi prépostságé, aligha foglalták magukban a bécsi egyetemi anyagot. Már most az a kérdés, hogyan került ez az érsekhez. Varjú az idézett helyen azt mondja, hogy *megszerzése homályos és megnagyarázhatatlan.*

Migazzi Antal Kristóf 1756-ban váci püspök lett, mely hivatalát azonban ezúttal csak egy esztendeig viselte, mert a következő év őszén megkapta a bécsi érsekséget, és mivel a tridenti zsinat rendelkezése értelmében egyidejűleg nem élvezhetett két beneficiumot, a váci méltóságról kénytelen volt lemondani. A magasabb poszt azonban összehasonlíthatatlanul kisebb jövedelemmel járt, mint a másik, ezért Mária Terézia 1761-ben kieszközölte számára a pápai felmentést, és visszatda neki a váci stallumot, igaz, csak örökös adminisztrátori minőségben. Ettől kezdve tehát mégis egy személyben viselte a két egyházmegye főségét, télen Bécsben, nyáron Vácott lakott. Így ment ez egészen 1786-ig, amikor II. József – mint erről az előbb szó esett és majd még esik –, választás elé állította őt, és kénytelen volt lemondani az adminisztrátorságról. Életrajzán végigfutva úgy látszik, hogy nagyobb könyvesház felállítására, bécsi eredetű kötetek tömeges beszerzésére érsek korában, 1757 után nyílhatott módja, közelebbről 1761-et követően, amikor Vác az ehhez szükséges anyagi alapot megadta. 1781-ig tehát 20 év állt rendelkezésére a gyűjtemény kiépítéséhez.

---

von Wien. Saulgau 1890.) Ő tudósít a 40 ezer forintos vételárról, és a kötetsszámot egyenesen 80000-re teszi, ami alighanem sajtóhiba. A Batthyáneum fent említett alapítólevele az egész intézményre fordított összes kiadást 30 ezer forintban rögzíti. Ehhez képest a 12000 is elég tekintélyes summa.

9 JAKÓ ZSIGMOND: A Batthyáneum-könyvtár történetéből. I. A Migazzi-gyűjtemény megszerzése. = Könyvtári Szemle (Bukarest) 1969. 125–129. A dokumentumok szövegét is közli. A folytatás, sajnos, elmaradt. Alighanem arról a kéziratok katalógusról van szó, amelyet SZENTIVÁNYI RÓBERT (Catalogus concinnus librorum manuseriptorum Bibliothecae Batthyányanae. 4. ed. Szeged, 1958.) a 635. szám alatti ír le: Catalogus bibliothecae incertae. T. I–III. Chart., in fol., fol. 399 + 257 + 167, s. XVIII.

Érzékelhető lelkesedéssel látott hozzá. Szakértelemmel válogatott, szépen gondozott barokk bibliotékával akarta magát körülvenni. A kötetek zöme hasonló, vörös maroken kötésben sorakozik a polcokon, a táblák cirádás aranyozással, sokszor címerrel ékesítve, belül rézmetszetű *ex libris*. A tartalom hasonlóképpen szíves és eruditus gondoskodást mutat. Nem véletlen, hogy a Batthyány-könyvtár minden méltatója ezt az egységet tartja az egész gyűjtemény magvának. Ehhez képest egészen váratlannak és indokolatlannak tűnik fel Migazzinak az az elhatározása, amellyel a szemmel látható kedvel felpolgátott kollektiótól egyik napról a másikra megválik. A korábban feltételezett anyagi gondok – mint láttuk – nem játszhattak ebben szerepet. Annál kevésbé, mert a jelek szerint ezekben az esztendőkből, sőt évtizedekben, a váci püspöki jövedelmek birtokában ilyesféle problémái egyáltalában nem voltak. Püspöki székvárosát páratlan bőkezűséggel halmozta el, mindösszesen 600 ezer forintot költött fejlesztésére. Vác városképe mindmáig az ő keze nyomát hordozza. Emellett az adásvétellel kapcsolatos dokumentumokban alkudozásnak híre sincs. Látható belőlük, hogy az eladás gondolata már előbb megfogant, mint ahogy az anyagiak szóba jöttek volna. A becslésre is csak később került sor. Batthyány ajánlatát *ex peculiari amicitia* habozás nélkül elfogadta, jöllehet ennek a szükséges összeg nem is állt rendelkezésére. Migazzi legalább 3–4000 forintot szeretett volna az átadáskor kézhez kapni, a vevő azonban ezt sem tudta előteremteni. A könyvek végül is úgy érkeztek meg Erdélybe, hogy az eladó addig egy fityinget sem látott, hanem a fizetésre négy éves határidőt szabott meg. Batthyány (már az átvétel után) megígérte, hogy megpróbál 8000-et összekaparni. Hogy végül is mire jutottak, és kapott-e Migazzi akár csak egy fillért is, az nem tudható.¹⁰ Ő az adásvételi szerződésben még arra az esetre

10 Batthyányban a jelek szerint volt hajlandóság az ilyesféltre. VARJÚ írja (i.m. 1899. 157.), hogy a lőcsei plébániától vásárolt anyag vételárát sem fizette ki soha. Nem tudom, minden célatosság nélkül való-e, hogy a *Leges ecclesiasticae* 1785-ben megjelent 1. kötetének ajánlása éppen Migazzi ő eminenciájának szól. A 6 főlíó közül 4 azt az emberi dicséri, akiből hiányzik a *perversa cupiditas*. Felsorolja jótéteményeit, alapítványait, építkezéseit, majdnem minden tételnél utalva a tetemes költségre, mintha arra akarna célozni, hogy ezekhez képest az a potom 12 ezer forint meg sem kottyán a dúsgazdag főpapnak, aki élvezi, ha jótékonykodhat. Lehet, hogy gyanúmat a malícia szülte. Azonban Migazzi jellemére és anyagi helyzetére fényt vet ez a leltár, ezért korántsem érdektelen: A váci bazilikát immensis pene sumptibus újjáépítette; 80 ezer forintot költött a püspöki palotára; felépítette a Migazziburgot; nemesi árvaházat, szegényházat alapított; a Theresianum építésére kiutalt kincstári keretet a sajátjából kiegészítette; házat épített 4 kanonok számára; évi 14 ezer forinttal járult hozzá a szegény papok eltartásához; 11 plébániát szervezett; négy műhelyt állított fel, másik tizenhetet újjáépített; 13 plébániaépületet emelt, hetet helyreállított; 6 új iskolát nyitott. 9-et tatarozott; Vácnál lecsapolt két mocsarat; az ausztriai Neudorfban parókiai építet (40000 Ft), helyrehozatta az atzgersdorfit (12000 Ft), a petersdorfit, az albertsthalit, a fesendorfit, bővítette a pensingheimit és a mödlingit; három plébános stólapénzét évi 200 forinttal

is lemondott könyvtáráról, ha a vevő netalán a megengedett határidő letelével sem fizetne. Ez esetben a tulajdonjog (és a fizetési kötelezettség) 11/12 része Batthyány Antalra, a püspök öccsére, 1/12 része Radák Lőrinc báróra száll. Minden kétség nélkül mondhatom, hogy Migazzi szinte fejtelten sietőséggel igyekezett megszabadulni kedves kincsétől, és ebben anyagi szempontok a legkevésbé sem vezérelték.

A rejtély kulcsa alighanem a bölcsészskarról kikerült kötetek között rejtezik. Ezekon ugyanis a Migazzi-könyvtár jellegzetes külsőségei nem látszanak. Az említett ősymtatványok közül egyiken sincs a piros bőrkötés, a címer, az ex libris. Mintha az érsek nem akarta volna ezeket egészen bekebelezni gyűjteményébe.

A Migazzi-könyvtár kialakulásának húsz esztendeje közül az egyik, az 1773-as, jelentős fordulópont volt a bécsi filozófiai kar életében. Gerard Van Swieten az orvosi és jogi fakultás után ez évben a filozófiai és a teológiai kart is átszervezte a racionalizmus és a felvilágosult abszolutizmus logikája szerint. Ez év őszén törölte el Mária Terézia a jezsuita rendet, amelynek gazdag állománnyal rendelkező könyvtárai egy időre gazdátlanul maradtak. 1774 márciusában a császárnő egyesítette a korábban jezsuita kézen levő három nagy bécsi könyvgyűjteményt a fent említett két karéval, és az egészet az egyetemnek adományozta. A könyvtár vezetőjévé kinevezte Franz Stephan Rautenstrauchot, aki 1777-ben meg is nyitotta az új, nyilvános bibliotékát.¹¹ 1773 végén és 1774 elején volt néhány hónap, amikor az átszervezés alatt álló intézmények – köztük a filozófiai fakultás – könyvállománya őrizet nélkül maradt. Ezen a télen nyílhatott módja a Bécsben tartózkodó Migazzinak arra, hogy az anyagra rátegye a kezét. Éppen nem mellékes, hogy ebben az időben, pontosan 1774. január 4-ig, ő volt az elnöke annak az udvari tanulmányi bizottságnak (Studium-Hofkommission), amely többek között az oktatásügy céljára rendelkezésre álló anyagi eszközök fölött rendelkezett, és az új oktatáspolitikai irányvonalát kezdte kidolgoztatni.¹² Neki tehát az egyetemmel és annak anyagi javaival közvetlen, fizikai kapcsolatban kellett állnia. Helyettese a bizottság élén Van Swieten volt, aki a két érintett kar reformját vele szemben keresztülerőszakolta. E vereség volt a közvetlen oka annak, hogy Migazzi lemondott az elnöki tisztről.

---

megtoldotta a sajátjából; Mödlingben, St. Veitben püspöki palotát emelt. Hogy mindezt miből futotta? Nos, azt is tudja: Migazzi idejében a váci egyházmegye jobbágynak száma 12000 fővel gyarapodott. Az mindenestre bizonyos, hogy Migazzi Batthyányval szemben nemigen hivatkozhatott arra, hogy a pénzre égető szüksége van.

11 ALKER: Die Universitäts-Bibl., i. m. 10; ALFRED ARNETH: Die Wiener Universität unter Maria Theresia. Wien 1879.

12 WOLFSGRUBER i. m. 291–292.

Elképzelhető lenne, hogy a Van Swieten-féle reformtörekvések jegyében kiselejtezésre kerülő könyveket vette a hóna alá. Ezt azonban valószínűtlenné teszi az a tény, hogy a könyvek között nemcsak teológiai tartalmú munkák vannak, nemcsak olyanok, amelyek a racionalizmus felfogása szerint fölöslegesnek voltak minősíthetők, hanem Josephus Flavius, a *Statuta urbis Romae*, Macrobius, Aegidius Columna, Seneca, görög Homéros, Cicero, Appianus, Pico della Mirandola, Papias, görög Theokritos, egy *Thesaurus cornucopiae*, Aeneas Sylvius Blondus-kivonata, Hérodotos, Calderinus Veronensis Martialis-kommentárja is, olyan művek (jócskán), amelyek a feltisztult levegőjű bölcsészkaron is megkaphatták volna a helyüket. És kizárja e feltételezést az az igyekezet, amely a könyvek tulajdonjogának eltitkolására irányul, a kar bejegyzését megsemmisítvén. Azt hiszem tehát, hogy Migazzi valamiképpen – de semmiesetre sem legális úton – birtokba vette a gazdátlanul heverő gyűjtemény legértékesebb darabjait, méghozzá oly teljességgel, hogy a terembe belépő Rautenstrauch ott már alig talált valamit. Legalábbis az inkunábulumok közül nem sokat. Nem csoda, ha az anyagot – mint idéztem – gyengének minősítették.

És most már a fentiek ismeretében a szóban forgó könyvek Erdélybe vezető útja eléggé plauzibilisen rekonstruálható.

Migazzi fiatalabb éveiben a felvilágosult abszolutizmus hívei közé tartozott, a Muratori-körhöz, a katolikus reformtörekvések egyik munkása volt, és ezen az úton sokáig együtt haladt a császárnővel és Van Swietennel, legalábbis, ami a jezsuitaellenes vonalvezetést, és a szellemi, az egyházpolitikai modernizációt illeti. Élvezte is a fejedelemszony pártfogását, aki besegítette az érseki székbe, a püspöki stallumba, aki bíborosi rangot, magyar nemességet szerzett neki, és aki személyesen is felkereste őt váci otthonában. Az 1760-as évek közepe után egyre jobban kibontakozó jozefinista irányzattal azonban nem tudott megbarátkozni, és abban az ütemben húzódtott át az ellentáborba, amely ütemben az tért hódított, és ahogy egyre érezhetőbbé vált az állam törekvése az egyház ügyeibe való közvetlen beavatkozásra. A hatvanas évtized végén Migazzi már az ellenzék egyik konok vezéralakja, és az marad mindhalálig.¹³ Egyáltalában nem tartom kizártnak, hogy a könyvek eltulajdonítása mögött valamiféle politikai motiváció is meghúzódott, a rezisztencia egy sajátos formája. Nem elképzelhetetlen, hogy átmenetileg akarta e zavaros időkre biztonságba helyezni a kincseket, addig is, amíg a tisztos és törvényes rend helyreáll. Egyik nemrégiben elhunyt

¹³ Migazzi egyházpolitikai törekvéseiről és az abszolutizmushoz való viszonyáról ld. ELISABETH KOVÁCS: *Ultramontanismus und Staatskirchentum in thesesianisch-josephinischen Staat. Der Kampf der Kardinale Migazzi und Franckenberg gegen den wiener Professor der Kirchengeschichte Ferdinand Stöger*. Wien 1975. *Wiener Beiträge zur Theologie* 51, passim; KOSÁRY DOMOKOS: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp., 1980, passim.

tekintélyes tudósunk hasonló megfontolással őrizte a lakásán az Egyetemi Könyvtár Ad 1859 jelzetű kötetét, mely valamikor az egri ciszterciek tulajdonában volt. Indítékáról saját kezű bejegyzése tanúskodik. Feltételezésem tehát nem nélkülözi a lélektani alapot.

Amikor Mária Terézia 1780 novemberében távozott az élők sorából, az érsek megsejthette, hogy nehéz évek következnek rá. Az új rezsim egyik legelső lépése közvetlenül feléje irányult. 1781. február 10-én jelent meg az a rendelet, amely választásra szólította fel a két javadalommal rendelkező egyházi személyeket. Ő egyelőre hallgatással válaszolt. De aztán 1785. július 1-jén névre szólóan is megkapta a kérdést, van-e egyházmegyéjében olyan pap, aki a rendelet hatálya alá esik. Erre kénytelen volt beadni lemondását a váci hivatalról. Fél év múlva, 1786. február 4-én ténylegesen is átadta joghatóságát a váci káptalannak.¹⁴

1780/81 fordulóján Migazzinak be kellett látnia, hogy nem tarthat ott-honában egy olyan bombát, amely bármely pillanatban fejére omlaszthatja a házat. Az udvari tanulmányi bizottság elnöke Gottfried Van Swieten, Gerard fia lett. Sürgősen meg kellett szabadulnia szerzeményétől. Arra azonban nem merészkedhetett, hogy a kincstári vagyont kicsempéssze az országból, arra meg nyilván nem vitte rá a lélek, hogy megsemmisítse. Tehát leradírozta róla az állami tulajdonbélyegzőt, és a veszélyes darabokat belekeverte a legálisan szerzett masszába. Aztán az egésztől a lehető leggyorsabban megszabadult.

Alig hihető, hogy Denis, a bécsi könyvtári viszonyok egyik legavatottabb szakértője – hajdani jezsuita –, aki egyenként kezébe vette az összes darabot, egészen ártatlanul szemlélte volna a machinációt. Túl nagy reménységgel ő sem nézhetett a jövőbe. II. József hamarosan feloszlatta a Theresianumot, a Garelli-könyvtárat leküldte Lembergbe. Ez azonban más lapra tartozik.

---

¹⁴ LAJTOS JÓZSEF: Gróf Migazzi Kristóf Antal váci püspöksége. Bp., 1942. Vácegyházmegye múltjából III. 21 – 27.